

Franckesche Stiftungen zu Halle

Io. Henr. Callenbergii Observationes Variæ

Callenberg, Johann Heinrich

Halæ, MDCCXXXIIX.

VD18 90816935

Abschnitt

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

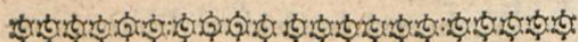
For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

[urn:nbn:de:obv:ha33-1-200909](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:obv:ha33-1-200909)

JO. HENR. CALLENBERGII
OBSERVATIONVM
VARIARVM
PARTICVLA IV.

Halæ MDCCXXXIIX.

I.

Recognosce, sis, quid veteris ecclesiæ scri-
ptores docuerint de vita litterata, a scri-
pturæ sacræ studio inchoanda; quæ
fuerit illorum sententia de indole hæretici, de
adhibenda disputationibus moderatione, de
lectione compositorum ab ethnicis viris libro-
rum;
a rum;

Scripturæ sacræ studio. *Centur. Magde-
burg. centur. IV. 85. b.*

Indole hæretici. *August. tom. VI. 89.*

Disputationibus. *Gregor. Naz. Antw. 1612.
167.*

Ab ethnicis viris. *Cotel. Patr. apost. vol. I.
198. Petzii thesaur. anecdot. tom. III.
part. II. 487.*

rum ; quomodo reprehenderint gentiles jurandi formulas, profanasque cantilenas.

II. Limites, quibus pontificii hæreticorum librorum lectionem circumscripserunt, in appendice quodam operum Hieronymi delineati sunt.

III. Cambolæ memoratur scriptum, ex quo, si ad manus esset, pateret, quomodo in Hispania ecclesiæ, scholarumque doctores præparentur.

IV. In epistolis Guidonis Bentivolii exempla deprehendes occupationum ludicrarum, quibus pontificis romani legati subinde tempus transmittunt.

V. Quod in doctrina de fato vituperavit Jen-

Jurandi formulas. *Tertull. Venet. 1701. 80. col. 2.*

Profanasque cantilenas. *Cotel. vol. I. 300.*

Operum Hieronymi, *Paris. 1643. tom.*

IX. *append. advertentie. 49. col. 1.*

Cambolæ. *D. de Cambolas idea cætus, con-
cionatoribus, informatoribus informandis
addicti, ad munus suum in Domino, ex
voto ecclesiæ, & ita, ut oportet eos loqui,
obeundum ; Tolosæ. Videatur Saussay in
panoplia sacerdotali p. 815.*

Guid. Bentivolii. *Lettres, Bruxelles, 1713.
c. g. p. 388.*

Jenckinus Thomafinus, sub quo nomine illustre Angliæ decus later, dignum est, ut perpendatur.

VI. Memorabilis legitur Joannis van der Wayen confessio : satis hucusque de doctrinâ contendisse theologos, nunc inculcandam esse pietatem.

VII. Passim celebratur pietas, fidesque Elifabethæ, quæ Christiani II. infelicis Daniæ regis,

a 2

regis,

Jenckinus Thomafinus, in *historia Atheismi*.
17.

Jo. van der Wayen. *de interprete scripturæ*, præf. XXXI. b.

Elifabethæ. *Lutheri Epist. tom. II. fol. 311. Spatatinus im Leben Churf. Friderichs, ad annum 1523. Cruciger in 1. Timoth. 76. Io. Baazii hist. eccles. Suecorum, Lincæping. 1642. Seckendorffii hist. Luth. teutsch. 600. 752. Herm. van der Hardt hist. litter. Reform. 93. 133. 153. a. Lutherus : die kænigliche Frau und wahrhaftige Kænigin, Elifabeth, des Kænigs in Dænemarck Gemahlin, ist gestorben, wie mir Kænig Christiern selbst geschrieben. Sie ist aber in grossen Glauben verschieden, hat das heilige Abendmahl auf die Weise, wie es Christus eingesetzt, empfangen ; und ob ihr wohl von den Grossen bestig*

regis, conjux fuit. Memini optare Augustum Hermannum Franckium, vt vita ejus plenius enarraretur.

VIII. Solent orphanotrophei Halensis præceptores statò tempore conuocari ad deliberandum de rei scholasticæ recta ratione, & successu; in quo vera non minus alumnorum pietas, quam eruditio spectatur. Præfuit olim conuentui Joannes Daniel Herrnschmidtus, multaque prudenter monuit & consuluit. Hæc magna ex parte conscripsisse dicitur Joannes Guilielmus Hartmannus, studiosus theologiæ, qui postea docuit in schola cænobii Magdeburgici, quod Mariæ virgini dicatum est.

IX. Henricus Christianus Frommannus, agnita gentis suæ judaicæ defectione, ad antiquæ veritatis professionem transgressus, sub ductu meo patriæ literaturæ apparatus insignem ad patefaciendam, vindicandamque veritatem adhibere cœpit; sed die II. Jan. anni c10 10 cc xxxv. præmatura morte nobis ereptus est.

X. Grasse-

heftig zugesetzt worden, sich doch nicht bereden lassen, wiederum zu dem päpstlichen Glauben umzutreten. Dann Christus wolte auch einmahl ein Wilpret im Himmel haben.

X. Grasserus in Plaga sua regia : hoc autem tempore, inquit, Arabes illi Mechani (Lusitani hos Mauros vocant) a Lusitanis irritati, in India orientalis, qua versus austrum declinat, partibus, de religione sua propaganda non minus laborare dicuntur, quam Iesuita : in abnuentes etiam non minus crudeliter feruntur seuire, quam Hispani. Nam & Calluph Mechanus, (qui verus muhammedanorum papa, Mahometisque successor est) in predictas regiones suos subinde emissarios, homines acres, & in lege sua exercitatos, submittit, qui & paganis alcoranum predicant, & Iesuitis armis & voce accerrime resistunt. Id partim habeo ex epistolis indicis Iesuitarum, partim ex mercatorum Batauorum relationibus : ex quibus constat, Mauris illis assecclas in illis regionibus, & potentes etiam patronos, non deesse, qui religionem hanc ferro & igne propagare student. Testanturque Bataui, se in insula Iaua regem Balimboæ a numeroſe Muhammedanorum Indicorum exercitu obſeſſum deprehendiſſe, qui in extrema ſenectâ cum, ut ſuam ſectam ampeleſceretur, cogere volebant. Sed & iidem Belgæ tum in conſlictu quodam inſignem Maurorum præſidem interfecerunt, qui a Calluphe eo miſſus erat, ut res Muſulmannicas ibidem curaret : quem ob pietatis &

*doctrina opinionem in magna apud gentes illas
veneratione habitum affirmant. Addunt &
hoc, laenses illos ante annos primum XXXIV
Muhammedisum recepisse. Scribunt autem
hoc anno MDXCVI.*

XI. Suleimon II. turcorum imperator, in
vicini Aleppo horti ædibus conuentum pur-
patorum egit, consultans: salutine publicæ
conuenientius sit, iudæos ferre, an ejicere pro-
vinciis, & extirpare. Singuli sententiam dixe-
runt, ac censuerunt plerique, illos, quod graui
& iniquissimo fœnore adfligant ciues, non am-
plius esse tolerandos. Imperator, auditis il-
lorum suffragiis, suam quoque aperuit senten-
tiam: adspicite, inquit, varia genera florum,
eorumque colores pulcherrimos. Nonne alii
aliis decorem diuerso colore, formaque conc-
iliant; vnoque illorum euanescente, reliquo-
rum pulchritudini aliquid decedat, necesse
est? Adfirmantibus id omnibus, quid hoc
adumbret, pluribus exponere aggressus, quot
nationes sub sua potestate habeat, declarat,
videlicet turcos, æthiopes, græcos; osten-
ditque, illis in unum collectis, maximam ena-
tam imperii dignitatem. Ejus splendor ne
minuatur, se consultum ducere, omnes, qui
hucusque una vixerint, in posterum quoque
tolerare.

XII.

*In posterum tolerare. Rauwolfii reisebe-
schreib. 70.*

XII. Erat anno *cioio clix.* Cauri inter satrapæ ministros, quos *zauschios* vocant, quidam, nomine *Suleimon*, vir honestus, septuagesimum ætatis emensus annum, qui non contemnendas opes, uxorem, liberosque habebat. Natus fuit parentibus christianis, agriculturam exercentibus; sed postea, cum in turcorum venisset potestatem, *muhammedicis* sacris se addixit. Sexies Meccana peregrinatione functus, cum in sacris locis nihil vidisset, nisi stulte facta, de suscepta hac religione doluit. Adfecto oblatum in somnio vir, verba hæc in medium protulit: si salus tibi tua cordi est, redi ad Christi doctrinam, neque te minis promissisque ab hoc proposito depelli sine: si asperneris monitum, æternis affigeris cruciatibus. Ille, surgens e lecto, ac humi prostratus, Christi opem imploravit. Deinde, imposita capiti cidari cærulea, qua christi cultores, inter Turcos agentes, uti solent, domo egressus est. Turci interrogarunt, quid hæc sibi velit cidaris? Respondit *Suleimon*: esse signum veri christiani. Illi verba hæc eum omittere jubent, gravibus additis minis. Ipse libere profitetur: cur me tacere jubetis? Melius edoctus, alios etiam docere possum, doctrinam Christi veram esse, & salutarem. *Muhammedus* ne suæ quidem saluti consulere potest; tantum abest, ut aliorum prospicere possit saluti. Pro infano habitus ad Satrapam ducitur;

citur; apud quem, Meccanorum sacrorum
 vanitate proposita, rectæ religionis susceptæ
 professionem intrepide edit. Satrapa vinculis
 constrictum detrudit in receptorem deliro-
 rum carcerem. Interiectis diebus nonnullis,
 Suleimon dicit: indicent satrapæ, a se procul
 esse dementiam; tantum se sapere, quantum
 ipse; pro sanæ mentis indicio habendum, si
 quis salutis suæ prospiciat: faciat, quidquid
 velit; se morte non minus, quam vita, Christi
 fore sectatorem. Renunciata hæc sunt satrapæ,
 qui præcipit, ut, explorata adhuc per aliquot
 dies mente, animoque Suleimonis, ipsum
 postea, si mentis compos, ac pertinax repe-
 riatur, in ignem injiciant. Audito satrapæ man-
 dato, Suleimon: hoc esse, inquit, quod velit:
 malle enim se pro Christo mori, quam in-
 finitos perpeti cruciatus. Transacto quatuor,
 aut quinque, dierum intervallo, reducit ad
 satrapam, qui ex eo quæsit: velintne suppli-
 cium pro christiana religione ferre? cum re-
 ligionis muhammedicæ fuerit propugnator,
 quid ipsum impellat, ut renuntiet ei? Ad
 hæc Suleimon: num faciant mandata Sulta-
 ni, Muhammedis, dudum mortui, an Sultani
 viventis? Illi respondent: viventis. Tum
 perrexit in sermone suo Suleimon: Chri-
 stum, salutis suæ auctorem, in vitam rediisse,
 euectum in cælum, perpetuo vivere. Quo-
 circa se fiduciam collocare in Deo viuo, non
 autem

autem in Muhammedo mortuo; malleque hic cruciari, quam æternum subire cruciatum. Turcus, Emir Effendi titulo insignitus, alapam ei impingit, additis verbis: nefanda hæc coram Bassa dicas? Suleimon: post triduum, magno ipsum se videndi desiderio flagratum. Sed rident, damnatumque ducunt per portam, babelnafer appellatam. In via hymnis excitat animum, preces fundit, ac obuiis christianis a Deo precatur pacem & salutem. In supplicii loco supplex Numen rogauit, vt suis ignoscat peccatis, deplorans vitam anteaactam. Rogo impositus, assidue inuocat Christum, vsque dum expirat. Accidit hoc dicti anni mense martio. Interjecto triduo, mortem obiit Emir Effendi. Fama percrebuit, hunc Satrapæ falsum esse: se mala conscientia inquietari; sibi satis superque innotuisse, quod Suleimon recta via incesse, perueneritque in cælum; se per quietem uidisse illum cum viro, qui ita se affatus sit: si feruari vis, te oportet me fide amplecti, meis insistere vestigiis, idemque facere, quod hic fecit. Inito consilio, satrapa eum, clam strangulatum, noctu curat domum deportari; unde postero die elatus est, dissipato rumore, illum repentina morte decessisse.

b

XIII.

Morte decessisse. Io. Wildens *itinerarium*,
Nürnberg, 1613. p. 121.

XIII. *Supplementum particularum juris circa christianos muhammedici, ex Alcorano peti- tum.* Quotquot sectæ suæ dediti non sunt, eos impuros uniuersim pronunciauit Muhammedus: *o fideles, inquit, utique ad sociantes sunt vobis impuritas.* Eos non patitur ingredi templa Moslemorum: *non conuenit ad sociantibus frequentare templa Dei. Tantummodo illi frequentent Dei templa, qui Deo fidem habent.* . . *Minime (infideles) templo sacrosancto propinquent.* Cibo tamen eorum, qui di- uinos possident libros, frui possunt Moslemi, sicut horum dapibus illi. Disserte hoc affir- mat Muhammedus: *cibus eorum, quibus scri- ptura data fuit, licitus est vobis; Et cibus ves- ter licitus est illis.* Initio non edixit suis Mu- hammedus, vt, ob solum nouæ religionis con- temtum, aliis bellum inferrent; sed alias bel- li causas commemorauit. Tum sanxit, vt il- latum bellum vi repellant: *pugnate, dixit, in via Dei, in illos, qui in vos pugnant; nequa- quam vero transgrediamini.* Cum primis hoc pertinet ad locum templi Meccani: *ne oppugne- tis illos apud templum sacrosanctum, donec vos*

Vobis impuritas. *Sur. IX. 28.*

Sacrosancto propinquent. *IX. 17. 18. 28.*

Licitus est illis. *V. 7.*

Causas commemorauit. *II. 186.*

Qui vos oppugnant. *II. 186.*

vos ibi oppugnent. Fœderis etiam violatio, vatis hortatu, ad belli vindictam rapiebat Moslemos. Præceptum in Alcorano est: si violauerint iusjurandum suum, postquam fœdus iniuerunt... bello persequimini infidelitatis antistites... Quidni oppugnetis homines, qui suum violant iusjurandum? Sic quando gens huic religioni conuiciabatur, Muhammedi iudicio, causam dabat belli suscipiendi. En sanctiorem ejus: si maledixerint religioni vestra, oppugnite antistites infidelitatis. Postea præcepit, vt persequantur bellum, donec hostes sacra Moslemorum amplectantur, aut certe non amplius horum fides & religio periclitetur: belligerate aduersum illos, dum non sit periculum corruptelæ, sed sit religio Deo. Alio loco: ne obedias infidelibus, sed bellum gere contra eos pro illo (Alcorano) grauissimum. Item: si tergiuersentur (nouerint emigrare patria, suscepta religione Islamitica, & hanc tueri) capite eos, & ipsos occidite, ubicunque eos inueniatis. Præ cæteris vicini crudelissimæ huic legi subiiciuntur: o fideles, inquit

b 2

tyran-

Vos ibi oppugnent. II. 187. coll. 189. 213.

Violant iusjurandum. IX. 12. 13.

Si maledixerint. IX. 12.

Sit religio Deo. II. 188. coll. 186. 187.

Ne obedias. XXV. 54. coll. IX. 74. LXVI. 9.

Eos inueniatis. IV. 91.

tyrannus, bello invadite eos, qui vobis vicini sunt ex infidelibus. In bello crudelia in hostes facinora jussi sunt facere. Ita se alloquentem Muhammedus inducit Deum: o! propheta, belligera cum infidelibus & simulatoribus, & sæui in eos. Alio loco dixit: experiantur in vobis, fidelibus, infideles, in bello, scinitiam. Nefas habetur, infidelem fidelis conjugis matrimonio esse junctam: non sunt ipsæ fideles fœminæ, licitæ illis, nec hi, infideles viri, iisdem sunt liciti. Pœnam impudicus persolvebat impuro matrimonio; scilicet scortatori nulla permittebatur in conjugium, quam muliercula, quæ in propatulo habuisset pudicitiam, aut dedita esset diuersæ ab Islamitica religioni. Scortator, inquit Muhammedus, non ducat uxorem aliam, quam meretricem, aut Deo adjungentem socios. Et meretrix nulli nubat, quam scortatori, aut viro, qui falsa Deo adsociat numina. Vxor, quæ relicto marito infideli, ex patria in Moslemorum sedes transfugit, illi non potest restitui, sed ipsi datur facultas nubendi Muhammedano. Extat in Alcorano hæc lex: Cum venerint ad vos mulie-

Vicini sunt. IX. 124.

Sæui in eos. IX. 74. coll. LXVI. 9.

Experiantur in vobis. IX. 124.

Iisdem sunt liciti. Alcor. LX. 10.

Adsociat Numina, XXIV. 3.

*mulieres fideles, quæ transmigrarunt; explorate illas. Deus optime nouit illarum fidem. Quodsi cognoueritis, eas esse fideles, ne remittite eas ad infideles. ** Non erit crimen, si vobis illas matrimonio jungatis, dummodo detis debitam ipsis mercedem. Quando christianorum iudicia exercentur, sententia ferenda est ex præscripto Noui Testamenti. Probat id Alcorani locus: iudicium instituant euangelii sectatores secundum id, quod tradidit Deus in illo.*

XIV. Lingua arabica eandem rem & actionem pluribus sæpe exprimit vocabulis; quorum tamen vnum reliquis notius est, vsuque tritius. Illis igitur, qui scribendo fandoque Muhammedanis ostenturi sunt salutis rationem, suasor sum, vt in primis vocum, quarum vsus communior est, notitiam paret. Salomo Negri iis, qui Arabis carerent ductu, indicantis, quid in quorumuis codicum sermone vsitatus sit, consulebat, vt versiones sequerentur biblicorum; præsertim, si quis homines christianos, hac lingua vrentes, fructum velleret participare. Præterea non erratum mihi videtur illum, qui eo fine legerit etiam Arabum codices, quibus theologia dogmatica & jurisprudentia continetur. Cate-

b 3

chismi

Debitam ipsis mercedem, LX. 10.

Deus in illo, V. 51.

chismi parui, cujus auctor Lutherus est, translatio arabica, & Colloquiâ, a me vulgata, idem sermonis genus habent. Non pauca Alcorani verba, maxime apud vulgum christianum subobscura sunt. Oratio tamen apud Moslemos ad Alcorani normam dirigenda est, ejusque polita locutionibus nullam parit obscuritatem.

XV. In bibliotheca Halensis orphanotrophei reperiuntur duo Alcorani exemplaria, manu exarata: unum majoris, alterum octavæ, quam dicunt, formæ. In utroque deest principium, Surata prima & secundæ parte recisa. Ista cum editione Hinckelmanniana cœpi conferre, ac in ipsis suratarum inscriptionibus plura differentiæ reperi exempli. Codex minor rarius ab editione Hinckelmanniana discrepat.

Sur. III. a) Hinckelmanniana editio habet commata 200. codex major 100.

b) vox, Medinensis, apud Hinckelmannum collocata est post vocem Amran; in majore. codice ultimam locum tenet.

IV. a) Apud Hinckelmannum sunt commata 175, in codice majore 176.

b) Vox, Medinensis, deest in eodem codice.

V. Apud Hinckelm. sunt commata 120, in cod. maj. 123, in minore 106.

VI,

VI. Hinckelmannus habet **خميس وستون**
sed codex minor **وستون وخميس**.

VII. Apud Hinckelmannum reperiuntur
commata 205, in utroque codice 206.

IX. a) apud Hinckel, sunt commata 76. in
cod. minore nulla fit commatum mentio.

b) Hinck, suratum Medinæ, cod. maj. Mec-
cæ tribuit, cod. min. nullum memorat locum.

c) Hinck, locum ponit post **الانفل** sed cod.
maj. in fine.

IX. a) Hinckelmannus habet commata 130.
codex major 127. minor 129.

b) In codice minore prætermissa est vox
التوبة

X. a) Hinckelmanno & codici majori sunt
commata 109. sed minori codici 140.

b) In codice minore defunt hæc, **عليه السلام**
XI. Dicta verba in minore codice denuo
prætermissa sunt; idque etiam in reliquis
Suratis observavi.

XIII. Hinckelmannus cum majore codice ha-
bet commata 43, codex minor 45.

XIV. De numero commatum verba Hinckel-
manni sunt **اثنان وخمسون** sed in utroque
codice reperiuntur hæc: **خمسون وايتان**

XV. Commatum numero codex minor præ-
positum habet **وايتها**

XVI. Apud Hinckelmannum & in codice
majore commata 128. in codice autem mino-
re 120, reperiuntur.

XVII. a) Apud Hinckelmannum sunt commata 111. in codice majore 110.

b) *الاسرى* non extat in codice minore, sed id, quod index Hinckelmannianus interpositionis signis includit.

XIIIX. Hinckelmannus commata 110, at minor codex 120, memorat.

XIX. Ille 97, hic 90.

XX. a) Ille 135, hic 130.

b) In codice majore deest inscriptio.

XXI. a) Hinckelmannus profert 112 codex major 110. commata.

b) Verba, *عليهم السلام* non inveniuntur in codice minore.

XXII. a) Apud Hinckelmannum commata sunt 78, in codice minore 75.

b) praeterea in dicto codice voces, numeri indices, sic transpositae sunt : *سبعون وخميس*

XXIII. a) Hinckelmannus, majorque codex, commata habent 118, minor 109.

b) Apud Hinckelmannum legitur *المؤمنين* in utroque codice *المؤمنون*

XXV. Codex major vocem *مكية* in fine locat.

XXVI. Hinckelmannus commemorat 228, codex major 223, minor 220. commata.

XXVII. Hinckelmanno sunt 95 commata, codici majori 94.

XXIX. Hinckelmanno 69, codici majori 64, minori 70.

XXXII.

XXXII. a) Hinckelmanno 30, codici majori 24.

b) Loco vocis الحزب vterque codex proferit interpositionem Hinckelmannianam.

XXXIII. Pro الحزاب in vtroque codice scribitur الاحزاب

XXXV. a) Hinckelmannus habet 45 commata, codex major 54.

b) Ille فاطر here فاطمة

XXXVI. Apud Hinckelmannum sunt 83 commata, in codice minori 88.

XXXVII. Apud Hinckelmannum 182, in codice majori 180, in minori 80.

XXXIX. a) in codice majori solo loci injecta est mentio.

b) Apud Hinckelmannum reperiuntur commata 88, totidem in codice majori, in minori vero 85.

XL. Hinckelmannus, minorque codex habent المومن, sed major الطول

XLI. a) حم in vtroque codice omissum.

b) Hinckelmannus & codex minor habent فصلت السجدة sed codex major فصلت

XLII. a) Voci الشوري vterque codex ademit articulum.

b) مكبة non reperitur in codice majori.

XLIV. a) مكبة abest in codice majori.

b 5

b) Hin-

b) Hinckelmanno & codici minori sunt 59, sed codici majori tantum 50 commata.

XLV. Hinckelmannus habet 36 commata, codex major 35, minor 37.

XLVII. a) Apud Hinckelmannum reperiuntur hæc verba *صلي الله عليه وسلم* in utroque codice *عليه السلام*

b) Hinckelmanno sunt 40, sed utrique codici 38 commata.

L. Hinckelmannus & codex minor habent 45 commata, codex major 40.

LII. Hinckelmannus 48, uterque codex 49.

LIII. Hinck. 61. codex major 60, minor 62.

LV. Voci *الرحمن* codex minor addit *عز وجل*

LVI. Hinck. & cod. min. habent 96 commata, cod. maj. 26.

LII. a) apud Hinckelmannum est *المجدلة*, in utroque codice *المجادلة*

b) Hinckelmannus & codex major habent 22, sed codex minor 20 commata.

LIX. Hinck. 25, uterque codex 24.

LX. Voci *المتحنة* quæ ab Hinckelmanno & in codice majori usurpata est, in codice minori substituitur *الموتة*

LXIII. Hinckelmannus habet *المنافقين* uterque codex *المنافقون*

LXIV.

LXIV. Hinck. & cod. min. habent 18, cod. maj. 19 commata.

LXV. Hinck. & cod. min. 12, cod. maj. 13.

LXVI. Hinck. 12, codex vterque 13.

LXVII. Apud Hinckelmannum & in codice minori legitur **الملك**, in codice majori

المنجية والملك

LXVIII. Apud Hinckelmannum **ن والقلم**, in vtroque codice **القلم**

LXXI. a) apud Hinckelmannum **عليه السلام** in cod. maj. **عم**, in minori neutrum.

b) apud Hinck. numerus 29, in vtroque codice 28 commatum.

LXXII. Apud Hinck. & in cod. min. 28, in maj. 38.

LXXIII. a) apud Hinck. & in cod. min. **الانارن** in maj. **المنزل**

b) apud Hinck. & in cod. min. numerus 20, in maj. 31. commatum.

LXXIV. apud Hinck. 55, in cod. min. 56.

LXXV. apud Hinck. 41, in cod. vtr. 40.

LXXIX. apud Hinck. 47, in cod. vtr. 46.

LXXX. apud Hinck. & in cod. min. 42, in maj. 43.

LXXXI. a) apud Hinck. 28, in cod. vtr. 29.

b) apud Hinck. & in cod. maj. **التكوير** in cod. min. **كويرت**

XVI. Anno c1313 cxcvii. Joannes Henricus Majus dissertationem hebræam edidit hoc consilio, vt juuenes & ad studium linguæ sanctæ impellerentur, & habiles euaderent ad docendum Judæos. Inscriptio dissertationis est de benedictione sacerdotali. Respondentis officio fungebatur Rudolphus Martinus Meelfuhrerus. Verba auctoris de scripti fine hæc sunt : *utilem aliquando operam præstabis, ac optime mereberis de christianis & Iudæis, si, quod diu multumque optarunt iusti rerum arbitri, contra Iudæos hebraico vel rabbinico sermone styllum strinxeris, quum nostrorum scripta, alia in lingua iis opposita, quantum vis solide, non legant.* Deinde citat viros, qui idem institutum in academias introduxerint; Menonem Hanneckenium Marpurgi, Gissæ Heluicum, Bohlium Rostochii hebraice disputantes.

XVII. Justinus M. de tolerantia imbecillitatis judaicæ sic disputat : Trypho interrogauit : *quid si quisquam, hæc ita se habere sciens, præter id, quod hunc Christum esse norit scilicet & credat, eique pareat, ista (leges cæremoniales) insuper seruare velit? utrum saluus erit?* Ego, vt mihi quidem videtur, o Trypho, saluum talem fore, ajo, si alios mortales,

Sic disputat : *in dialogo cum Tryphone Iudæo. Opp, edit. Colon. 1686. p. 2656*

tales, (eos autem dico, qui ex gentibus per Christum ab errore circumcisi sunt) omni studio in sententiam suam adducere annisus non fuerit, non seruatum eos iri adfirmans, nisi eadem secum obseruauerint; itidem ut tu ab initio disputationis fecisti, confirmans, me saluum non fore, nisi ista seruarem. Ille porro: quid ita dixisti, ut mihi quidem videtur, talis saluus erit? an sunt, qui dicant, huiusmodi homines non fere saluos? Sunt, ego respondi, & quidem cum talibus illi neque consuetudinis neque hospitii communionem habere audent: quos ego non collaudo. Sed si ipsi, propter animi imbecillitatem, etiam quaecunque nunc possunt ex Mosis constitutionibus, quæ ob duritiam cordis populi sancita esse intelligimus, una cum concepta in hunc Christum spe, atque perpetuis naturaque comparatis iustitiæ & religionis veræ actionibus seruare, & cum christianis fidelibusque viuere voluerint; dummodo illis non suadeant, ut pariter circumcidantur, ac sababata agant, aliaque, quaecunque tandem sunt ejuscemodi, exsequantur: eos recipiendos, & ad communionem rerum omnium, ut fratres, eorundemque viscerum homines, admittendos esse, censuerim. Sin, qui generis vestri sunt, in hunc Christum se credere asseuerantes, o Trypho, dixi, omnibus modis secundum legem, per Mosen latam, eos viuere cogant, qui ex gentibus in hunc Christum credunt; aut a consuetudinis,

tudinis istiusmodi commercio eos excludere statuunt : consimiliter & hos non susceperim. Eos vero (ex gentibus fideles) qui, una cum obseruatione in Christum Dei professionis, in legitimam cum illis consentiant conuersationem, itidem saluos fore non putem.

XIIX. Profelytus, Fridericus Guilielmus Tauffenburg, libello suo de christianæ religionis fonte, Christiani Meyeri documenta gloriæ Christi inseruit, nulla illius mentione facta.

XIX. Memorabile consilium Busbequii de militum præfectis : *in eo vel potissima laboris & curæ pars ponenda, ut homines, armorum & rei militaris peritissimi, conquirantur; a quibus ii, quos dico, tirones veris & germanis disciplinæ militaris præceptis formentur. Hos summa virtute, continentia, & sobrietate præditos, nullis auaritiæ sordibus contaminatos, requiro : ut non modo hanc sobolem, in communis*

De christianæ religionis fonte : der wahre Brunn des Christenthums, Franckfurt und Leipzig 1732.

Gloriæ Christi : Beweisthümer, in welchen gezeigt die Herrlichkeit Iesu Christi, 1713.

Inseruit. pag. 74-86.

munis salutis spem succrescentem, arte militari
imbuant; verum etiam, vitæ & integritatis
exemplo, ad omnem virtutem erudiant; utque
eorum fidei hic noster exercitus, cum eum in
hostem tempus euocabit, recte committi possit.
Quibus sane ducibus periculum non erit, ne,
falsum militum numerum referentibus, publi-
cum fraudetur ærarium.

XX. Supplementum Speciminis de eccle-
siarum exoticarum monumentis:

Iesuitarum sedes in regionibus exteris. Ca-
talogus prouinciarum Societatis Iesu, domo-
rum, collegiorum, residentiarum, Seminario-
rum, & Missionum, quæ in vnaquaque pro-
vincia numerabantur, anno 1679. Antwerp.
Missiones pontificiæ. Philippi a S. Trinitate
itinerarium, p. 309.

Turcia. Della Croix etat des nations etc. p.
18. 19.

XXI. Supplementum, ad initia sacrificiorum
spectans. Nunc ex variarum gentium monu-
mentis literariis proferri in medium ea debe-
rent, quæ institutæ apud illos sacrificandi cære-
moniæ principia possent illustrare. Sed præ-
ter scripta quædam Græcorum nihil habemus,
ex quo populorum illorum mores cognosca-
mus.

Fraudetur ærarium. A. Gislénii Busbequii
omnia, quæ extant. Amstelod. 1660. p.
407.

mus. Antiquissimus post sacros scriptores, cujus quidem lucubrationes adhuc extent, *Homerus*, poeta, celebratur, qui passim memorat sacra facientium exempla. Scatet ille quidem fabulis, eoque auctoritatis ad probandum expers creditur. Hoc tamen exploratum habemus, ritum illum ejus tempore saltem vulgatum esse oportuisse. Inter historicos primum locum tenet *Herodotus*, qui etiam habet aliquid, quod ad nostrum argumentum spectat, *Ægyptios*, scribit, primos diis statu-isse aras, simulcra & delubra: item, sacrificandi hunc eis ritum esse: pecude, quæ obsignata fuerit, ad aram, ubi immolaretur, adducta, eos pyram incendisse: deinde, supra pecudem, libato contra templum vino, ac Deo inuocato, eam mactasse: mactatæ caput asportasse in forum, si græci negotiatores adfuissent, atque vendidisse illis; qui si non adfuissent, in flumen abjecisse. Execratos autem capita his verbis: si quid mali aut ipsis immolantibus, aut vniuersæ *Ægypto* futurum sit, id in caput hoc conuertatur. Ex quibus verbis intelligitur: *Herodotum* non obscure sacrificiorum institutionem tribuisse *Ægyptis*, & putasse, ab his ad reliquas gentes hanc consuetudinem propagatam.

) o (

*